

ЖАНРИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті висвітлено можливості використання майбутніми фахівцями дошкільної освіти мовленнєвого жанру «роздум» у розвитку професійних мовленнєвих умінь, що складають основу комунікативної культури педагога. Визначено особливості професійних мовленнєвих жанрів, використання яких дозволить студентам якісно та усвідомлено продукувати дискурси різних типів (опис, розповідь, роздум), адекватно добирати мовні засоби, використовувати фрагменти художніх текстів відповідно до поставленого завдання та умов спілкування.

Ключові слова: комунікативна культура мовлення, мовленнєвий жанр «роздум», професійні мовленнєві вміння.

Постановка проблеми. Культурологічна модель освіти, яка є перспективною в контексті сьогоденних реалій, має бути спрямована на формування мовної особистості педагога. При цьому професійна комунікативна культура є вагомим чинником становлення особистості педагога, виражений в різних способах педагогічного спілкування.

Аналіз останніх досліджень з проблеми засвідчив, що питання педагогічного спілкування викликають неабияке зацікавлення в науковців. Зокрема: теорія та методологія організації педагогічного спілкування, його зміст і функції в навчально-виховному процесі (Г. Костюк, С.Максименко, І. Синиця, Н. Чепелева), особливості та чинники підвищення ефективності педагогічного спілкування (Н. Головань, Л. Змієвська); комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини та культура спілкування (О. Амацьєва, А. Арушанова, Н. Формановська, С. Хаджирадева); роль здатності до спілкування, його культура в системі фахових важливих якостей педагога (О. Заболотська, Н. Кузьміна, Д. Ніколенко, І. Синиця, Т. Чмут).

Аналіз практики майбутніх вихователів ЗДО, опитування студентів, зафіксованих текстів професійного мовлення засвідчив, що в педагогів недостатньо розвинені професійно мовленнєві якості, вміння формулювати мету майбутньої діяльності та обґрунтовувати її доцільність, формулювати різні дискурси (опис, розповідь, роздум), організовувати ігрову та пізнавальну діяльність дошкільників.

Студенти соціально-педагогічного факультету – майбутні вихователі дітей дошкільного віку, створюючи власні мовленнєві педагогічні жанри, недостатньо орієнтуються в ситуаціях спілкування, мають певні труднощі в побудові різних дискурсів.

Мета статті – висвітлити можливості використання майбутніми фахівцями дошкільної освіти мовленнєвого жанру «роздум» в розвитку комплексу професійних мовленнєвих умінь, що складають основу

комунікативної культури педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культура – це певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини в типах та формах організації життя й діяльності людей, у їх взаємовідносинах, а також у створених матеріальних та духовних цінностях. Поняття «культура» вказує на відмінність людської життєдіяльності від біологічного життя, а також на своєрідність конкретних проявів цієї життєдіяльності.

Сучасні дослідники Н.Бабич, Е.Зарецька, К.Гербачевич, Б.Головін, М.Ілляш, Л.Островська, Е.Кульчицька, В.Русанівський до складу культури мовлення відносять духовність, інтелігентність, гармонійне узгодження найкращих людських якостей, моральну культуру, освіченість, сукупність знань, професійних навичок та вмінь.

У педагогічній, лінгводидактичній літературі культура мовлення розглядається як система ознак та властивостей, що свідчать про комунікативну досконалість мовлення [5, с. 11], як система знань та навичок, що забезпечують доречне й невимушене використання мови з метою спілкування [6, с. 212]. У більшості досліджень правильність мовлення асоціюється із мовною нормою: мовлення правильне, якщо воно відповідає мовній нормі, і навпаки, мовлення неправильне, якщо норма порушена. На думку Б.Головіна, під співвідношенням «мова та мовлення» розуміємо правильність, чистоту та багатство, різноманітність, під співвідношенням «мова та мислення» – логічність, точність, а під співвідношенням «мова та свідомість» – виразність, дієвість, образність, доречність.

Теорія культури мовлення, як зауважує Б.Головін, має ґрунтуватися на лінгвістичних дисциплінах, а також спиратися на психологію, логіку, естетику, соціологію, педагогіку, лінгводидактику [3, с. 7].

Компонентами розвитку комунікативної культури майбутніх фахівців дошкільної освіти є мовна свідомість, мовна особистість та мовленнєва компетенція. Зміна освітньої парадигми визначила необхідність включення компетентнісного підходу до підготовки фахівців у системі вищої професійної освіти. Компетентнісний підхід передбачає цілісний досвід розв'язання життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей і компетенцій.

Н.Стрижакова порівнює компетенцію з уміннями та навичками. На її думку, компетенція – важливіша дидактична одиниця, ніж навички та вмінь, або їх сукупність, адже компетенція включає не лише здатність здійснювати певну операцію чи дію, а цілий ряд особистісних якостей студента в процесі діяльності. Синонімами до поняття «компетенція», на думку Н.Стрижакової, є поняття «здібність», «готовність», «уміння продемонструвати», «оволодіння прийомами», «комунікабельність», «соціальна інтерактивність».

О. Медяньська розглядає компетентність як характеристику опанування знаннями, які дозволяють міркувати про що-небудь, висловлювати важливу думку, бути обізнаним у певній галузі. Компетентністний підхід передбачає не інформування студента, а його вміння розв'язувати проблеми, що виникають у професійній діяльності, доводити свою точку зору, дискутувати, аргументовано, грамотно доводити власні переконання, логічно, послідовно, зв'язно викладати свої думки в різних життєвих ситуаціях.

На думку Ф. Бацевича, Т. Дрідзе, С. Сухих, Н. Стрижаків, Д. Хаймса, мовній особистості притаманні такі компетенції:

- особистісна – пізнавальна самостійність, інтелектуальна активність, гнучкість у виборі мовних засобів, спроможність адаптуватися до ситуації, вибір оптимальних стратегій для розв'язання завдань;
- дискурсивна – гнучке використання мовних навичок та комунікативних умінь в усіх видах мовленнєвої діяльності: слухання, говоріння, читання, письмо;
- лінгвориторична – здібність чітко й демократично висловлювати власні думки, враховуючи форми мовлення та адекватну мовленнєву поведінку;
- компетенція навчальної діяльності та професійної самоосвіти [2, с. 125].

Формування в студентів спеціальності 6.010101 «Дошкільна освіта» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» уявлень про особливості використання професійних мовленнєвих жанрів дозволить їм якісно та усвідомлено продукувати дискурси різних типів (опис, розповідь, роздум), адекватно добирати мовні засоби, використовувати фрагменти художніх текстів відповідно до поставленого завдання та умов спілкування.

На нашу думку, вдосконалення комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільних закладів відбувається в процесі формування знань про професійне мовлення як засіб розвитку дошкільника, а також системи комунікативних навичок, специфіка яких визначається особливостями ситуацій професійного навчального спілкування.

Ситуація професійного навчального спілкування – це сукупність характеристик, які визначають мовленнєву поведінку педагога у його професійній діяльності. До складу означеної сукупності входять такі компоненти: комунікативне завдання, автор, адресат, умови продукування.

Професійні комунікативні вміння педагога – це сукупність дій, структурованих відповідно до ситуації педагогічного спілкування. До них, як зазначають Л. Островська, О. Максимкіна, Т. Чмут, відносяться такі: уміння організувати професійне мовленнєве середовище, враховувати психолого-педагогічні особливості дошкільника як адресата спілкування, визначати предмет спілкування.

Аналіз лінгводидактичної літератури дозволив нам виокремити теоретичні та практичні аспекти опанування професійною культурою

мовлення. Рівень комунікативної культури мовлення визначається комплексом понятійних компонентів як-от: педагогічне спілкування, мовленнєві жанри, мовленнєвий етикет, техніка мовлення. Отже, фахівець дошкільної освіти має бути не лише компетентним, ерудованим, а й уміти оперувати набутими знаннями.

Роздум у лінгводидактичній літературі розглядається як: тип мовлення (М. Пентиліук); функціонально-смысловий тип мовлення, модель монологічного повідомлення (О. Нечаєва); дискурс, мовленнєвий жанр (Ф. Бацевич). Ми ж розуміємо роздум як вид висловлювання, в якому послідовно, зв'язно передаються думки про факти та явища довкілля шляхом встановлення між ними причинно-наслідкових зв'язків із притаманними йому специфічними жанровими, структурними та мовними особливостями.

Метою роздуму є доведення чи спростування тези. Роздум відображає логіку відношень та зв'язків між явищами довкілля. Крім того, в роздумі мовлення набуває аргументованого характеру, тому текст-роздум оформлюється за допомогою лексико-граматичних засобів причинно-наслідкової тематики. Структурно текст-роздум – це ланцюжок речень, пов'язаних відношенням логічної послідовності: зв'язок між реченнями в тексті-роздумі може бути ланцюжковий, паралельний та змішаний. До композиційної структури роздуму входять теза (твердження, яке необхідно довести), аргументи (докази, факти, приклади, змальовувані події), висновок (остаточна думка, логічний підсумок).

На семінарських заняттях із дошкільної лінгводидактики нами відпрацьовувалася лінгвістична й психолого-педагогічна характеристика роздуму. Зважаючи на те, що єдиний класифікаційний критерій ще не розроблено, ми ознайомили студентів із найпоширенішими типами тексту-роздуму: доведення (комунікативно-пізнавальна функція – встановити істинність тези), спростування (встановити хибність тези), підтвердження (встановити достовірність висловленої думки на основі наведених фактів), обґрунтування (встановити доцільність дій), пояснення (розкрити причини із залученням додаткових відомостей), визначення (виявити сенс поняття, розкриваючи його ознаки), вільний роздум (встановити причинно-наслідкові зв'язки між фрагментами довкілля).

Також широко використовувалися інтерактивні методи навчання: ситуації професійного навчального спілкування, ділові моделюючі ігри, «мозковий штурм», тренінги, обмін інформацією, виявлення різних підходів до визначення предмета на основі висловлювання думок, що не співпадають, можливість дискутування, стимулювання пошуку групової згоди. Наприклад, після ознайомлення з різними типами тексту-роздуму студенти вчилися співвідносити їх за такими параметрами: значення, композиційна структура, галузь використання. Результати співставлення необхідно було внести до таблиці.

На семінарських заняттях пропонувати студентам виконати

наступні завдання з розробки мовних та логічних вправ, дидактичних мовленнєвих ігор, конспектів занять, проаналізувати наведені дитячі висловлювання. У тренінгах «Порада», «Втіха», «Заперечення», «Співпраця» студенти моделювали ситуації, розв'язання яких породжувало висловлювання-роздуми з використанням опорних слів, наприклад: Як ти вважаєш? Доведи свою думку; Доведи, що ...; Як про це сказано у тексті (казки, оповідання, вірша)? Поміркуй, чому; Почни міркувати так; Я вважаю, ..., тому, що; Зроби висновок, починаючи зі слова отже (тому, через те, що); Поясни, чому?; Доведи свою думку, наводячи приклади з особистого досвіду, художнього твору, власних спостережень; Чому ти вважаєш, що ..., А я думаю інакше, переконай мене, що ти думаєш правильно тощо.

Крім того, нами було передбачено формування вмінь будувати роздум відповідно до вимог сьогодення. З цією метою запропонували студентам мовленнєві вправи, зокрема:

1. Пасивне та активне спостереження, коли зосереджувалася увага студентів на лінгвістичних даних в ілюстрованому вигляді за основними ознаками тексту, типів, видів зв'язку, мовних засобів. Мету такої роботи вбачаємо у вмінні виділяти текст як одиницю найвищого рівня, формуванні вміння аналізувати текст, його ознаки, мовні засоби.

2. Аналіз з елементами практичної роботи. Мета – формування в студентів уміння працювати з текстами з різними типами мовлення. З цією метою використовувалися такі вправи: зіставлення опису, розповіді, роздуму; робота над опорними словами, їх місцем та призначенням; встановлення зв'язку між реченнями тексту; визначення в тексті тези, аргументів, висновків; підбір заголовку до роздуму, визначення основної думки, типу тексту; складання плану до тексту та ін.

3. Самостійна робота, спрямована на розвиток умінь самостійно складати роздуми. При цьому були використані такі вправи: скласти роздум на основі запропонованої тези; скласти роздум, використовуючи колективно складений план; дібрати доречні аргументи, виразні засоби.

На нашу думку, запропонована система вправ сприятиме розвитку вмінь студентів складати роздум з урахуванням теоретичних положень про зв'язний текст та на основі порівняльної характеристики роздуму з іншими типами тексту. У ході практичних занять розвивалися вмінь студентів усвідомлено визначати мету мовлення, планувати мовленнєвий результат, здійснювався мотивований відбір мовних засобів. Як наслідок – зросла увага до композиційного структурування роздуму, вибору виразних засобів, використанню різноманітних синтаксичних конструкцій.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Розвиток комунікативно-мовленнєвої культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, актуалізація функціональної значущості в роботі над роздумом відбулися в усвідомленому виборі ними типу тексту. Робота щодо використання мовленнєвого жанру роздуму в педагогічній діяльності

сприяла розвитку мовленнєвої рефлексії, лінгвістичного та логічного мислення, комплексу професійних мовленнєвих умінь, що складають основу їх комунікативної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н.Д. Бабич – К.: Видав. дім «Слово», 1990. – 94с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич – К.: Академія, 2004. – 342с.
3. Головин Б. М. Основи культури речи / Б. М. Головин – М.: Академия, 1980. – С.7.
4. Заболотська О. О. Формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників у професійній підготовці / О. О. Заболотська. – Херсон: Айлант, 2006. – 304с.
5. Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика / М. І. Пентиліук– К. : Видав. Дім «Слово», 1994. – 87с.
6. Русанівський В.М. Культура української мови / В. М. Русанівський. – К.: Либідь, 1990. –С.9.
7. Чмут Т.К. Шляхи розвитку культури спілкування студентів вищих навчальних закладів: Навчальний посібник / Т.К. Чмут. - К.: Видав.дім «Слово», 2002. – С.211-223.

REFERENCES TRANSATED AND TRANSLITERATED:

1. Babych N. D. Osnovy kultury movlennia [Fundamentals of the Culture of Speech] / N.D. Babych – K.: Vydav. dim “Slovo”, 1990. – 94s. (in Ukrainian)
2. Batsevych F.S. Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky [Basics of Communicative Linguistics] / F.S. Batsevych – K.: Akademiia, 2004. – 342 s. (in Ukrainian)
3. Holovin B. M. Osnovy kultury rechi [Basics of Culture of Speech] / B.M. Holovin – M.: Akademyja, 1980. – S.7. (in Russian)
4. Zabolotska O. O. Formuvannia indyvidualnosti maibutnikh uchyteliv-slovesnykiv u profesiinii pidhotovtsi [Formation of the Individual's Future Teachers-vocabulary in Professional Training] / O. O. Zabolotska. – Kherson: Ailant, 2006. – 304 s. (in Ukrainian)
5. Pentyliuk M. I. Kultura movy i stylistyka [Culture of Language and Stylistics] / M.I. Pentyliuk– K. : Vydav. Dim “Slovo”, 1994. – 87 s. (in Ukrainian)
6. Rusanivskyi V.M. Kultura ukrainskoi movy [Culture of the Ukrainian Language] / V.M. Rusanivskyi. – K.: Lybid, 1990. – S.9. (in Ukrainian)
7. Chmut T.K. Shliakhy rozvytku kultury spilkuvannia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv: Navchalnyi posibnyk [Ways of Development of the Culture of Communication of Students of Higher

Аннотация. В статье раскрываются возможности использования будущими специалистами дошкольного образования речевого жанра «рассуждение» в развитии речевых умений, которые составляют основу коммуникативной культуры педагога. Автором определены особенности профессиональных речевых жанров, использование которых позволит студентам качественно и осознанно продуцировать дискурсы разных типов (описание, повествование, рассуждение), адекватно подбирать языковые средства, использовать фрагменты художественных текстов в соответствии с поставленными задачами и условиями общения.

Ключевые слова: коммуникативная культура речи, речевой жанр «рассуждение», профессиональные речевые умения.

Abstract. The possibility of using the future specialists of the preschool education of the speech genre "thinking" in the development of professional speech skills, which form the basis of the communicative culture of the teacher are highlighted in the article. In the article it is identified by the author the features of professional speech genres whose use will allow students qualitatively and consciously to produce discourses of various types (description, narration, reflection) adequately pick up linguistic means, to use fragments of artistic texts in accordance with the task and conditions of communication. It is proposed a system of exercises with the use of interactive teaching methods, which will promote the development of communicative-speaking culture of future educators of pre-school establishments, updating the functional significance in work on thinking. Linguistic exercises on passive and active observation, on analysis with elements of practical work and independent work, were created to develop speech reflection, linguistic and logical thinking. The increase of the communicative culture of future educators in pre-school establishments takes place in the process of formation of students' knowledge of professional speech as a means of developing a preschooler.

Key words: communicative culture of speech, speech genre “reflection”, professional speech skills.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2018